Margriet Mijnssen-Dutilh, *Een vallei vol water. Waterschapskroniek Vallei & Eem 1616-2011* (Utrecht/Leusden: Spou, 2011), 476 blz. Geïllustreerd. ISBN 978 90 479087 7. € 37,50.

Adrie de Kraker

In 2011 verscheen het tweede deel in de reeks over de geschiedenis van het waterschap Vallei en Eem. Opnieuw heeft mevrouw Mijnssen-Dutilh de rijke archieven van onder meer het waterschap doorwroet om een zo volledig mogelijk beeld te schetsen van het gevecht om en vooral ook tegen het water in en buiten genoemd waterschap en zijn voorgangers, dat per 1 januari 2013 alweer is gefuseerd tot het Waterschap Vallei en Veluwe. In 2007 is deel I (*Amersfoort lag aan zee. Waterschapskroniek Vallei & Eem 777-1616*) verschenen, naar aanleiding waarvan onze vereniging in Leusden een bijeenkomst hield, waar em.prof. Jelle Vervloet in discussie ging met de auteur over de oorsprong van de ontginning van het Eemgebied.

De opbouw van deel II is chronologisch, maar binnen de tijdsperioden is er een regionaal-thematische opsplitsing gemaakt. Dit laatste lijkt welhaast onvermijdelijk door de complexiteit van het huidige waterschapsgebied, waarin vroeger veel kleinere zelfstandige waterschappen hebben geopereerd. Die complexiteit hangt ook nauw samen met het reliëf en de grondsoort van de landschappen, die uiteenlopen van pleistocene zandruggen die snel verdrogen, tot aangeslibde kleilandschappen die bij noorderstorm snel konden overstromen.

Het gebied van het waterschap Vallei en Eem is vrij groot. In het noorden paalt het aan de voormalige Zuiderzee met plaatsen als Eemnes, Spakenburg en Nijkerk. Van daar

strekt het gebied zich uit ten oosten van de stad Utrecht tot aan de Nederrijn in het zuiden en in het zuidoosten tot aan de westelijke gemeentegrens van Arnhem, Otterlo en Kootwijk verder naar het noorden, met Voorthuizen als noordelijke begrenzing. Grote plaatsen als Soest, Baarn, Amersfoort, Ede, Veenendaal en Wageningen liggen allemaal in het gebied van Vallei en Eem. In totaal kunnen in het gebied acht verschillende waterbergings- en stroomgebieden worden onderscheiden, zoals de Zuid-Veluwse Beken in het zuidoosten, de Barneveldse Beek in het noordoosten en het Eemgebied in het noordwesten (blz. 8). Als een blauwe lijn loopt door het gebied heen het Valleikanaal met de rivier de Eem, waardoor het meeste water wordt afgevoerd.

In zes hoofdstukken, waarvan de eerste vijf behoorlijk lang zijn, gaat de auteur in op de ontwikkeling van de waterstaatszorg in het onderzoeksgebied. In het eerste hoofdstuk wordt ingegaan op de Gouden Eeuw van dit gebied. Deze wordt gekenmerkt door grote investeringen in voornamelijk het mondingsgebied van Eemnes en omstreken. Grond wordt aangemaakt en veel geld wordt geïnvesteerd in de verbetering van de afwatering totdat het medio zeventiende eeuw niet meer loont. In dit hoofdstuk wordt ook duidelijk waarom 1616 het startpunt is van deel II. Toen vond namelijk de oprichting plaats van het 'Heemraadschap van de Rivier de Eem, beken en aankleve van dien' (blz. 15). Ondanks de goudkleur van deze tijd zijn de belangen van de scheepvaart op Amersfoort en de waterafvoer moeilijk te verenigen. Meer waterafvoer vanaf de zandgronden leidde tot meer zand in de Eem en dus verzanding, terwijl Amersfoort juist in die tijd een groeiend centrum van (tabaks)handel werd en er dus een intensiever scheepvaartverkeer ontstond. In het zuiden van het gebied kampte men met toenemend overstromingsgevaar van de Rijn. Met name de natte jaren 1648-1650 leidden op een aantal plaatsen tot wateroverlast. Anderzijds paste men in het mondingsgebied gecontroleerde overstroming toe in het winterseizoen, dus ook hier de zogenaamde winterbemesting (blz. 62-63).[1] Bijkomstigheid was dat dit winterwater een goede remedie was tegen de muizenoverlast in het voorjaar.

In hoofdstuk 2 wordt de periode 1672-1760 beschreven, een periode van waterrampen en economisch verval. De vloeden van 1672, 1702 en 1714 hebben voor overstromingen gezorgd, terwijl die van 1672 gepaard ging met oorlogsellende veroorzaakt door de Franse legers. In het mondingsgebied (Eem) zijn de investeringen te laat gekomen en stapelden de schulden zich zo erg op dat er een splitsing in het bestuur kwam om de schulden te saneren. In het Valleigebied slaagt men er in die periode niet in de waterlozing goed te regelen, zodat grote delen van het gebied met blijvende wateroverlast te kampen hadden.

In hoofdstuk 3 gaat het over de periode 1760 tot 1848 waarin er een groeiende overheidsbemoeienis is met de waterstaat. Het gaat in die tijd beter met de economie, dus gaat het ook beter met de boeren en andere grondeigenaren. Het is ook de tijd van 'democratisering' wat leidt tot een grotere invloed van kleinere grondbezitters in de waterschappen. Maar bovenal is het een periode waarin het besef doordringt dat waterstaatszorg niet enkel de belangen van een kleine groep investeerders moet dienen, maar een breder economisch en maatschappelijk belang dient. Volgens de auteur werd er vanaf 1801/6 meer rekening gehouden met belangen buiten het kleine eigen waterschapsgebied of de eigen polder (blz. 148). Dit laatste leidde vanaf 1825 tot pogingen van de Staten van Gelderland om tot een verbreding te komen van de financiële basis van de waterstaat in het rivierengebied, maar dit ging uiterst moeizaam (blz. 183). Of de grote overstroming van genoemd jaar hier direct mee te maken had, is niet duidelijk omdat deze vooral de Eempolders langs de Zuiderzee trof.

In hoofdstuk 4, lopend vanaf 1848, krijgt de waterstaatszorg in het gebied van Vallei en Eem de status van algemeen belang, waaraan de Grondwet 1848 ten grondslag lag. Het is de tijd van de voortschrijdende vernieuwingen, zoals de bouw van het stoomschepradgemaal in Spakenburg bij de schutsluis in 1869 (blz. 223) en in 1883 het stoomgemaal bij de Eemnesser Grote Sluis. De Zuiderzeeplannen bieden veel stof tot discussie. Ook het voorkomen van waterverontreiniging staat op de agenda (blz. 259).

1 Zie hierover D. Aten, 'Drijven of drooghouden? Inundatie als landbouwmethode in Hollands Noorderkwartier, zestiende-negentiende eeuw' en A.M.J. de Kraker, 'Lage dijken, overstroming en bemesting. Het einde van de "bemesting" van de polders op en rond het Kampereiland tijdens de negentiende en twintigste eeuw', beide *Tijdschrift voor waterstaatsgeschiedenis* 19 (2010) resp. 1-14 en 15-19.

In hoofdstuk 5 komen de stormvloed en overstroming van 1916 aan bod en de wijzigingen in de afwatering naar aanleiding van het besluit van de regering de Zuiderzee af te sluiten (Valleikanaal). Dijkverhogingen in het mondingsgebied zijn onnodig of kunnen worden teruggedraaid, maar ook de winterbemesting zal door de voorgenomen afsluiting tot het verleden behoren. Ook ontkomt het gebied niet aan ruilverkaveling (blz. 300-314).

Hoofdstuk 6 handelt over het integraal waterbeheer. In haar conclusie kijkt de auteur terug op het ontstaan van het waterschapsgebied in het mondingsgebied en sluit met enkele opmerkingen over de afwateringsproblematiek af.

Na de hoofdstukken volgen nog enkele bijlagen. Een daarvan trekt bijzonder de aandacht. Dit is de eerste bijlage die een chronologisch overzicht geeft van alle overstromingsrampen en dijkdoorbraken in het gebied (blz. 367-383). Veel gegevens daarover zijn ontleend aan de studies van Elisabeth Gottschalk over de stormvloeden en rivieroverstromingen en Jan Buismans *Duizend jaar weer, wind en water in de lage landen*, maar er zitten ook heel wat nieuwe gegevens bij, die alleen maar door archiefonderzoek aan het licht kunnen komen. Een tweede grote bijlage is een verklarende woordenlijst (blz.383-398). Met een uitgebreid notenapparaat, literatuuroverzicht en register sluit het boek af.

De opmaak van het boek ziet er gedegen uit. Typisch voor deze tijd is de tweedeling, namelijk die van de doorlopende tekst op wit papier en kaderteksten in donkerblauw. Wie geneigd is de kaders te lezen naast de hoofdtekst raakt echter al snel de draad kwijt. Daarmee hebben we een van de grote problemen die ik met een dergelijke opzet heb, namelijk de onoverzichtelijkheid in een boek dat een zeer hoge informatiedichtheid heeft en op sommige plaatsen zelfs naar een kroniek of encyclopedie van het waterschap Vallei en Eem neigt. Dit verklaart ook het woord 'kroniek' in de titel. Tevens wordt het daardoor meer een studieboek dan een echt leesboek. Door de grote hoeveelheid kaartmateriaal wordt het toch redelijk aangenaam het als leesboek te hanteren. Mevrouw Mijnssen-Dutilh is er zelfs niet voor teruggedeinsd om het vuilgele en bruingevlekte dunne kaartpapier van rond 1900 op te nemen, waarop met dunne inktpen de bestekken werden getekend. Op zich is het al een hele kunst om dit soort archiefmateriaal geheel vlak te strijken om zo nog een enigszins acceptabele foto te kunnen nemen. Een tweede minpunt in het boek is de verwarrende nummering van de eindnoten. Er staan noten in de blauwe kaders, de hoofdtekst en zelfs bij de afbeeldingen, niet echt gebruiksvriendelijk voor diegenen die ook direct de noten erbij willen nemen. Verder is de conclusie wel opmerkelijk te noemen, waarin nog eens tal van illustraties zijn opgenomen, die alleen maar de problematiek van de wateroverlast onderstrepen. Wellicht ware het inhoudelijk sterker geweest om nog eens duidelijk het standpunt te herhalen in de controverse met Vervloet over het ontstaan van de ontginningen in het Eemmonding gebied, namelijk wel of geen cope-ontginning.

Ondanks deze kritiek blijft deel II een boek dat zijn weg zal vinden als naslagwerk over het waterschapsgebied van Vallei en Eem. De talloze mooie opgenomen kaarten, tekeningen en gravures maken het boek publieksvriendelijk, zelfs zit er in de gestapelde dijkprofielen voer voor archeologen in.